

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

Konfiskace a vyvlastnění

Několik poznámek k době prvorepublikové a k pozemkové reformě

Ondřej Horák*

Konfiskace, vyvlastnění a pozemková reforma (tj. zábor a následné převzetí majetku) představovaly nejzávažnější zásahy do vlastnického práva, kdy docházelo k narušování koncepce vlastnictví jako neomezeného práva vlastníka nad věcí.

K tomuto krátkému historickému exkurzu do spleťtých problémů konfiskací mě přivedl článek v *Právním rádci*, kde jsme se mohli mj. dočíst, že se konfiskace pokládá „za správné opatření orgánů státní správy a nikoliv za trest, a proto k jeho provedení není zapotřebí soudního rozhodnutí“.¹

Podle mého názoru má konfiskace už ze své podstaty zásadně rozměr trestněprávní, v dějinách nejednou s úspěchem použitý. A tak se u nás konfiskoval mimo jiné majetek nepřátel Habsburků² a po třech stoletích naopak Habsburkům samotným.³ Zvláště konfiskace majetku arcivévody Bedřicha Habsburského⁴ nedlouho po říjnovém převratu v roce 1918, a to na základě recipovaných rakouských předpisů, příznačně charakterizovala nové poměry a vztah k bývalé monarchii. Ostatním příslušníkům bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské pak byly majetky na našem území konfiskovány na základě záborového zákona a dalších předpisů pozemkové reformy. Ta totiž kro-

mě převažujícího vyvlastňovacího aspektu (převzetí za náhradu) obsahovala také rozměr konfiskační (převzetí bez náhrady). Rozhodnuto o tom dále bylo v mírových smlouvách.

Konfiskace mají ovšem mnohem delší rodokmen a dlouho byly vnímány jako zcela přirozená součást života společnosti a jejího fungování. Pokud byl samotný prapůvod konfiskací hledán v lenním právu a v odejmutí léna v případě porušení věrnosti – zrady vazala (T. Knoz), nesmíme jistě opomenout ani konfiskace ve starém Římě a vliv římského práva.⁵ Se samotným principem zabavení (odejmutí) majetku se navíc setkáme od nepaměti, takže se zdá, že tvoří přirozený protipól k samotnému (a podivuhodnému) institutu (resp. šířeji a lépe k instituci) vlastnictví. Obojí je současně provázáno s ochranou a vynutitelností práva, s jeho garancí – tedy s formováním veřejné moci.

Také většina našich nejstarších právních památek (resp. nařízení panovníka)⁶ se o zabránění majetku zmiňuje, přestože jde někdy jen o zmínky letné. Ani vlastnictví jako právo výlučné dispozice (všeobecné právní panství nad věcí), jak ho známe už od starých Římanů, není díky středověkému dědictví zdaleka takovou samozřejmostí, jak by se dnes mohlo zdát. Tuto obecnou

* Mgr. et Mgr. Ondřej Horák, interní doktorand, Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

¹ ŠINDLER, P.: Konfiskace – přechod vlastnického práva na stát. *Právní rádce*, 2004, č. 3, s. 13. Taková charakteristika konfiskace vychází z názorů částí literatury. Srov. MADAR, Z. a kol.: *Slovník českého práva*. Díl I. A–O. 3. rozš. vyd. Linde, Praha 2002, s. 585.

² Mezi základní práce stále patří knihy T. V. Bílka (*Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618*. I, II. Praha 1882–1883) a R. Zukała (*Slezské konfiskace 1620–1630*. Pokutování provinilých šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově, Praha 1916); nověji se pobělohorskými konfiskacemi, zvláště pak na Moravě, zabývá T. Knoz.

³ O konfiskacích majetku některých členů Habsbursko-Lotrinské dynastie ještě před uzákoněním pozemkové reformy srov. KUBAČÁK, A.: Provádění pozemkové reformy na majetku cizích státních příslušníků v období první republiky. *Vědecké práce Národního zemědělského muzea* 29, 1991–1992, s. 33–72, zvl. s. 35–36 a 54–55.

⁴ V Slezských písních P. Bezruče byl pojmenován jako markýz Gero. Předobrazem arcivévody se v tomto Bezručově přirovnání stala postava saského markraběte z 10. století, který vedl vyhlazovací boje proti Slovanům. Také ve vztahu k vrcholným představitelům nového státu – K. Kramářovi jako prvnímu předsedovi vlády a A. Rašínovi jako jednomu z „mužů 28. října“ a pozdějšímu prvnímu ministru financí – najdeme zajímavou spojitost. Arcivévoda Bedřich byl podepsán pod jejich zatýkáčím rozkazem z vrchního vojenského velitelství, přičemž pak byli vojenským soudem odsouzeni k trestu smrti provazem. Srov. TOBOLKA, Z. (ed.): *Proces dr. Kramáře a jeho přátel*. Sv. 5. Rozsudek první stolice. Praha 1920.

⁵ Z římskoprávní tradice také vychází koncepce *crimen laesae maiestatis* (urážka panovníka) uzákoněná v zemských zřízení (1549) Ferdinandem I. po porážce stavů. Dále srov. MALÝ, K.: *Trestní právo v Čechách v 15.–16. století*. Univerzita Karlova, Praha 1979, s. 54 an. K recepci římského práva, s uvedením rozšiřující literatury, srov. URFUS, V.: *Historické základy novodobého práva soukromého*. C. H. Beck, Praha 1994.

⁶ Srov. *Dekreta Břetislavova* z roku 1039 (známá z pozdějšího podání v Kosmově kronice); *Statuta Konrádova* z roku 1189 zachovaná ve třech jejích potvrzeních Přemyslem Otakarem I. pro Znojensko (1222), Brněnsko (1229) a Breclavsko (1237); *Královský list na svobodu stavů moravských* z roku 1311 atd.

proměnu přinesly až velké kodifikace z 19. století, zahájené slavným francouzským *Code civil* z roku 1804. Revoluční změna z konce století předcházejícího, vedená pod hesly svobody a rovnosti, s sebou přinesla jako nutnou součást také jednotné a „stejně“ vlastnictví, které lépe odpovídalo na potřeby trhu a moderní společnosti. Dále se ve středověku také příliš nerozlišovalo mezi vlastnictvím a držbou; přesná hranice neexistovala.⁷

Těchto pár stručných (a tím pochopitelně i zjednodušujících) glos bylo myslím vhodné uvést na úvod. Dnes bych se však chtěl věnovat konfiskacím a vyvlastnění až v době novější, jak je už patrné z podtitulu mého příspěvku.

Pokud uvažujeme o problematice konfiskace, je ještě důležité uvést, že jde o institut veřejného práva a o originární způsob nabytí vlastnického práva státem, jak bývá obecně uznáváno.⁸ Konfiskace můžeme stručně charakterizovat jako nucené odnětí majetku bez náhrady. Nastává přímo ze zákona, s možností deklaratorního rozhodnutí správního orgánu (resp. s povinností vydat na návrh takové rozhodnutí)⁹, nebo na základě rozhodnutí soudu. V případě deklaratorního rozhodnutí o splnění podmínek konfiskace pak můžeme mluvit o správním opatření, protože konfiskace (a tedy i trest) nastaly už ex lege.

Ottův slovník naučný, poplatný době svého vzniku, dával pojmu konfiskace přízvuk temné minulosti a mj. uváděl: „Kdežto římské právo znalo konfiskaci celého majetku zločincova (*confiscatio bonorum*), obmezuje moderní právo konfiskaci jen na jisté majetkové předměty, a to z toho důvodu, že konfiskaci celého majetku byly by zhusta postiženy třetí osoby, jež na zločinu neměly žádného podílu.“¹⁰ Kdo mohl po relativně dlouhé době míru tušit, že se blíží dvě světová šílenství a doba, která tento termín opět opráší a sta-

ronově využije – v průběhu války i po jejím skončení. A nezůstalo jen u majetku.

Do *Slovníku veřejného práva československého*, monumentálního a reprezentativního opusu meziválečné právní vědy, nebylo v těchto intencích heslo o konfiskacích ani zařazeno (poslední, V. díl z roku 1948, pak reaguje na poválečný vývoj např. v hesle „Znárodnění“). Ve III. dílu tak najdeme jen zmínku o policejním zkonfiskování a zničení zdraví škodlivého zboží podle zákona o úpravě veřejného zdravotnictví z r. 1876.

V rejstřících k judikatuře Nejvyššího soudu alespoň najdeme v souvislosti s konfiskacemi odkaz na jedno rozhodnutí (Vážný civ. 6976) – osamocené, o to však zajímavější. Jistě nepřekvapí, že šlo o spor související s pozemkovou reformou, a to prováděnou na majetku cizího státního příslušníka. Nejvyšší soud blíž vysvětloval pojmy a charakter vyvlastnění, zadržování a likvidace nepřátelského majetku a také konfiskace. Při této příležitosti se dále v obsáhlém odůvodnění vyjádřil k motivaci a oprávněnosti pozemkové reformy, ke státní suverenitě, mírovým smlouvám a dalšímu.¹¹

Na závěr těchto stručných poznámek ke konfiskacím je vhodné ještě uvést, že v době první republiky v českých zemích stále platný¹² trestní zákon č. 117/1852 ř. z. v § 240 (druhy trestů při přečinech a přestupcích) a vojenský trestní zákon č. 19/1855 ř. z. v § 21 (tresty na přečiny) obsahovaly mj. trest propadnutí věci (dnes srov. propadnutí věci v PŘZ § 15 a v TZ §§ 55–56). Také v některých prvorepublikových zákonech (např. v § 29 z. č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky) byla zakotvena možnost zabavení jmění (srov. trest propadnutí majetku v TZ §§ 51–52). V těchto souvislostech pak bylo odkazováno na § 18 zákona č. 568/1919 Sb., o trestání válečné licho.

Heslo „Vyvlastnění“ je naopak ve výše zmiño-

⁷ Srov. STIEBER, M.: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*. Nástin. Praha 1930. – SATURNÍK, T.: *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Praha 1945. Nověji ADAMOVÁ, K.: *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*. Stručný nástin. C. H. Beck, Praha 2001. Podrobněji k držbě (*possessio*) např. BLAHO, P.: Niektoré teórie o držbe a ich kritika. *Právny obzor*, 1972, č. 8, s. 759–773.

⁸ Srov. ELIÁŠ, K.: Ještě jednou k některým otázkám konfiskace podle dekretů prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb. *Právník*, 1994, č. 11, s. 971–980, zvl. s. 972 a 973. Zde uveden i výběr z obecné literatury veřejnoprávní a soukromoprávní k problematice konfiskace.

⁹ Srov. např. odlišné konfiskační režimy podle dekretu č. 12/1945 Sb. pro majetek Němců a Maďarů a majetek zrádců a nepřátel národa (republiky). Odlišují se nejen presumovanou vinou (principem kolektivní viny u osob německé a maďarské národnosti, bez ohledu na osobní zavinění) a s tím související nutností (resp. možností) vydat rozhodnutí (srov. § 1 odst. 3, § 3 odst. 2), ale i obsahem provinění založeném na národnostním hledisku a možností exkulpace. Osoby německé a maďarské národnosti se musely aktivně zúčastnit boje za zachování celistvosti a osvobození republiky, aby jim nebyl majetek konfiskován. Ostatní osoby naopak musely aktivně vystupovat proti republice (zrádci a nepřátelé), aby jejich majetek konfiskacím podléhal. K tomu srov. KINDL, M. – KNAPP, V.: K některým otázkám konfiskace podle dekretů prezidenta republiky č. 12 a č. 108/1945 Sb. *Právník*, 1994, č. 7, s. 620–628. A polemicky k nim ELIÁŠ, K.: Ještě jednou k některým otázkám konfiskace podle dekretů prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb. *Právník*, 1994, č. 11, s. 971–980. V literatuře i judikatuře převažuje názor, že ke konfiskaci dochází *ex lege* a *ex tunc*. Ke konfiskaci majetku osob německé a maďarské národnosti mohlo být vydáno rozhodnutí (stačilo jen pouhé oznámení), k výjimce z konfiskace těchto osob (§ 1 odst. 3) bylo naopak rozhodnutí nezbytné. Podle § 3 odst. 2 pak nutnost vydat deklaratorní rozhodnutí o tom, zda jsou splněny podmínky konfiskace (zda je osoba zrádcem a nepřitelem republiky), nastupovala jen v pochybnostech.

¹⁰ *Ottův slovník naučný*. Díl XIV. Paseka/Argo 1998, s. 680 (repr. pův. vyd. z r. 1899).

¹¹ Srov. Rozh. z 8. dubna 1927, R I 120/27, VÁŽNÝ, F.: Rozhodnutí Nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských. Sv. IX.a. 1927. Praha 1928, s. 631–666.

¹² Na základě recepce podle prvního zákona Národního výboru z 28. října 1918, dodatečně publikovaného ve *Sbírce zákonů a nařízení* jako zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého (neboli tzv. recepční zákon, norma).

vaném slovníku zpracováno velice zevrubně¹³ (jako ostatně většina hesel, které mají charakter studií, často také doplněných rozšiřující literaturou), což vynikne v porovnání s dnešní produkcí právnických slovníků. Vyvlastnit věc bylo možné jen ve veřejném zájmu (můžeme se setkat s termíny jako „obecné dobro“, „všeúčinnost díla“), a to na základě řady speciálních zákonů např. k účelům železnic, veřejných silnic, k provádění vodních staveb, k asanačním účelům, k účelům hornictví, elektrifikace a ke stavbě pevností. Důležitá byla také úprava v zákonech o stavebním ruchu, nebo zákon o vyvlastnění budov pro stavbu obytných a veřejných budov a další. Obecné ustanovení o vyvlastnění – pro případy, kdy nebylo možné použít úpravu speciální – pak najdeme v § 365 o. z. o. (tj. ABGB, Všeobecný občanský zákoník z roku 1811).

Vyvlastněním mohlo být dosaženo také omezení vlastnického práva, zvláště zřízením věcných práv (k věci cizí), konkrétně služebností podle dřívější terminologie (dnes právní institut věcných břemen, v právním řádu od 1. 1. 1951).

Obecně můžeme říci, že konfiskace, vyvlastnění a pozemková reforma (tj. zábor a následné převzetí zabraného majetku), o které se ještě blíže zmíním, byly výrazné zásahy do vlastnického práva, kdy docházelo k narušování koncepce vlastnictví jako neomezeného práva vlastníka nad věcí (obsažené ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811, srov. §§ 353, 354, 365 a některých rakouských ústavách, např. čl. 5 základního zákona č. 142/1867 ř. z.).

POZEMKOVÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU

Tzv. první pozemková reforma¹⁴ představovala v meziválečném Československu největší státně-mocenský zásah do soukromého vlastnictví. Směřovala k oslabení velkého pozemkového majetku ve prospěch malého a zvláště středního. Pod heslem „odčinění Bílé hory“ byla namířena především proti šlechtě a církvi, které svými prodynastickými postoji za války opět zklamaly. Málo platná tady byla Pekařovi jeho fundovaná pojednání podpořená historickými, právními i etickými argumenty, vyvracení mýtů a odhalování „omylů a nebezpečí“. Měla naše pozemková reforma charakter konfiskace nebo vyvlastnění?

V podstatě byla obojím (pochopitelně v odlišném rozsahu k dotčenému nemovitému majetku), i když šlo o zásah do vlastnictví sui generis a v samotných zákonech reformy najdeme pouze termín „zábor“ (srov. §§ 1–3 z. č. 215/1919 Sb.). Ten ještě neznamenal vyvlastnění, představoval pouze zmocnění k případnému pozdějšímu vyvlastnění. Byl jakýmsi veřejnoprávním omezením, jak o tom také opakovaně judikovaly soudy (např. Boh. adm. 14797). Současně byl právním poměrem se vzájemnými právy a povinnostmi.¹⁵ K přechodu vlastnictví docházelo až převzetím zabraného majetku. Zda půjde o vyvlastnění nebo konfiskaci, byla otázka poskytnutí náhrady za převzatý majetek.

Názory na podobu pozemkové reformy se u jednotlivých stran rozcházely. Jako základní můžeme uvést model sociálně-demokratický (nižší hranice záboru, vytvoření a přiděly státním podnikům nebo družstvům) a agrárnícký (přidělování půdy zejm. bezzemkům a rolníkům do vlastnictví). Nakonec se prosadila širokou veřejností vítaná představa agrárníků, což této straně také umožnilo prostřednictvím Pozemkového úřadu získat rozhodující vliv na pozemkovou reformu a současně i silnou pozici po celou dobu trvání první republiky.

Bez náhrady měl být převzat majetek příslušníků nepřátelských států, příslušníků bývalé panovnické rodiny a náhrada neměla být také vyplácena některým šlechtickým rodům označovaným za nepřátele českého národa. Část veřejnosti žádala po roce 1918 např. potrestání Liechtensteinů a vyvlastnění jejich statků bez náhrady (tj. konfiskaci). To bylo také v obecné rovině zohledněno v záborovém zákoně (§ 9 z. č. 215/1919 Sb.), který měl ovšem charakter pouze zákona rámcového. Podle navazujícího náhradového zákona (§ 35 z. č. 329/1920 Sb.) měl být bez náhrady převzat pouze majetek bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské a za určitých podmínek nadací spojených s právy ze šlechtictví; také s ohledem na poválečné mírové smlouvy tak došlo jen k částečnému provedení záborového zákona.

Ale i obecná zásada vyvlastnění za náhradu a otázky s tím spojené (výše náhrady) byly předmětem ostrých sporů. Radikální část sociální demokracie požadovala konfiskaci půdy, byla tedy proti náhradám původním majitelům. Naopak soc. demokrat F. Modráček, generální zpravodaj výboru pro pozemkovou re-

¹³ Srov. HOETZEL, J.: Heslo „Vyvlastnění“. In: *Slovník veřejného práva československého*. Sv. V. Ú-Ž. Eurolex Bohemia, Praha 2000, s. 487–502 (repr. pův. vyd. z r. 1948). Problematika vyvlastnění patřila v literatuře a judikatuře k velmi často reflektovaným otázkám.

¹⁴ Bývá kladena do let 1919 (přijetí tzv. záborového zákona č. 215/1919 Sb.) až 1935 (zánik Státního poz. úřadu, který už v roce 1933 předčasně prohlásil poz. reformu za skončenou). Ve skutečnosti však nebyla nikdy dokončena, ještě k 1. lednu 1938 v záboru zůstávalo 10% veškeré zabrané půdy (435.668 ha). Srov. SLEZÁK, L.: Pozemková reforma v Československu 1919–1935. In: *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Ed. I. Frolec. Slováké muzeum, Uherské Hradiště 1994, s. 3–12. Tzv. druhá pozemková reforma pak probíhala v letech 1945–1949, částečně také jako revize její meziválečné předchůdkyně. Nejstarší označení „první pozemková reforma“ v právní normě, které jsem objevil, srov. *Oznámení č. 71/1945 Úředního listu* na straně 664 z 8. srpna 1945 v souvislosti s konfiskacími nepřátelského majetku.

¹⁵ Srov. SEDLÁČEK, J.: *Pozemková reforma. Pět civilistických úvah o záboru velkého majetku pozemkového a o tom, co se zábořem souvisí*. Barvič & Novotný, Brno 1922, zvl. s. 76–83.

formu, prosazoval vyvlastnění za náhradu, jako možné předejití vnitrostátních (politických a hospodářských) i mezinárodních komplikací.

V pozemkovém výboru NS bylo nakonec 16-ti hlasy proti 12-ti rozhodnuto pro vyvlastnění za náhradu. F. Peroutka k tomu poznamenal: „*Byla tedy původní agitační idea vyvlastnění bez náhrady poražena společným úsilím mužů rozvážných a rozumných.*“ Otázku výše náhrad můžeme uzavřít ještě jedním citátem z jeho „*Budování státu*“: „*Ačkoli tedy parlament se rozhodl nekonziskovat, rozhodl se zároveň půdu v rukou majitelů tiše znehodnotit, jednak proto, aby šlechtě přece jen nějak za Bílou horu potrestal, jednak proto, aby půdu učinil snadněji dosažitelnou chudým uchazečům.*“¹⁶

Odlíšná situace nastala v sousedním Polsku, kde byla po ukončení světového konfliktu také uzákoněna pozemková reforma¹⁷ a náhrada stanovena na 1/2 tržní ceny. V roce 1921 pak byla následně přijata Ústava, kde byla zakotvena nedotknutelnost soukromého vlastnictví (čl. 99), což přineslo zpochybnění zákonů podkladů pozemkové reformy. Ta pak byla omezena na dobrovolnou parcelaci půdy velkých vlastníků (a parcelaci půdy státní) a platila se jim pak pochopitelně plná tržní cena.¹⁸

Po hlavních zákonech pozemkové reformy z let 1919 a 1920 byla také u nás přijata 29. února 1920 Ústavní listina, kde byla v § 109 zakotvena ochrana soukromého vlastnictví, které mohlo být omezeno pouze zákonem. Na základě zákona bylo umožněno vyvlastnění za náhradu, ale i bez náhrady „*pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá*“ (§ 109 odst. 2). Touto formulací byla právě vzata v úvahu probíhající pozemková reforma a zejména náhradový zákon, který byl následně přijat 8. dubna 1920 (z. č. 329/1920 Sb). Ani poválečné konfiskace na základě dekretů prezidenta republiky tak v tomto

směru nejsou v rozporu s Ústavní listinou ČSR z roku 1920. To už ovšem nemůžeme říci o jiných ústavních zásadách a ustanoveních, o rovnosti všech před zákonem a dalších (srov. §§ 106, 128 Ústavy aj.).

Zajímavou kapitolu představuje národnostní rozměr pozemkové reformy. Národnostní charakter objvíme v různých prohlášeních (mj. i prvního prezidenta Pozemkového úřadu K. Viškovského) a ve veřejných diskuzích. V zákonech o pozemkové reformě ovšem zakotven není a ani za tehdejší politické situace být nemohl. V jejím provádění však můžeme, i přes neúplnost statistiky podle národnostního klíče, národnostní charakter dobře vysledovat. Reforma výrazně zmenšila majetek v německých a maďarských rukou (zvl. šlechtě) a němečtí a maďarští zemědělci naopak získali méně půdy, než by podle národnostního přepočtu v jednotlivých regionech získat měli.¹⁹

ZÁVĚREM K PRVOREPUBLIKOVÉ POZEMKOVÉ REFORMĚ

Hodnocení tohoto zásadního zásahu do pozemkového vlastnictví u nás prošlo komplikovaným vývojem od převážně kladného za první republiky až po naprosté zatracení po roce 1948. Výsledky pozemkové reformy je totiž možné vyložit různě, záleží na úhlu pohledu a přístupu autora. Je zjevné, že výsledná podoba pozemkové reformy byla kompromisem, kompromisem různých protichůdných sil a představ, politických a společenských.

Řada otázek spojených s pozemkovou reformou byla již podrobněji objasněna v literatuře²⁰. Jako jedna ze základních kapitol politických a hospodářských dějin patřila k oblastem stálého badatelského zájmu, a to i v době, která nebyla objektivnímu poznání dějin první Československé republiky nijak příznivě nakloněna.

¹⁶ PEROUTKA, F.: *Budování státu*. Sv. II. 3. vyd. Lidové noviny, Praha 1991, s. 560 a 566.

¹⁷ V Evropě se pozemkové reformy po první světové válce prosadily ve 22 státech. Srov. *Dvacet let československého zemědělství 1918–1938*. Ministerstvo zemědělství, Praha 1938, s. 23–24. Odlíšně OTÁHAL, M.: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Československá akademie věd, Praha 1963, s. 7–8. (Autor uvádí kromě Ruska pouze 13 dalších států; zahrnuty byly jen země východní Evropy.)

¹⁸ Srov. RYCHLÍK, J.: Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu. In: *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Ed. I. Frolec. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 1994, s. 45.

¹⁹ Srov. příspěvky L. SLEZÁKA a J. RYCHLÍKA, In: *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Ed. I. Frolec. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 1994, s. 7–9, 48–49. Národnostní otázce pozemkové reformy se ve své dodnes inspirativní práci z roku 1928 mj. věnoval už E. Rádl. Byl významným kritikem prvorepublikových poměrů s často kontroverzními názory, původně biolog, později svým zaměřením více filozof než historik. Srov. RÁDL, E.: *Válka Čechů s Němci*, Melantrich, Praha 1993. Zajímavý pohled (interpretačně, ne materiálově) najdeme nověji v práci, SEIBT, F.: *Německo a Češi*. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy. Academia, Praha 1996, s. 264 an. Z novější literatury k otázkám spojeným s německou menšinou v době prvorepublikové, včetně provádění pozemkové reformy, srov. KURAL, V.: *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha 1993, zvl. s. 49–50, 89 an.

²⁰ Především pak monografie OTÁHAL, M.: *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*. Československá akademie věd, Praha 1963. (V kapitole napsal V. Lacina). Nověji se otázkám meziválečné pozemkové reformy věnovali např. V. Lacina, L. Slezák, J. Rychlík nebo A. Kubačák. Reprezentativním souborem studií o pozemkové reformě se stal sborník *Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti*. Ed. I. Frolec. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště 1994.

Literatura vzniklá po roce 1948 však ani z daleka není tak početná jako v meziválečném období²¹ a často bývá z ideových důvodů jednostranně zaměřená.

Prvorepubliková pozemková reforma představovala „nejdemokratičtější revoluční“ zásah do vlastnictví půdy v našich dějinách (oxymoron jen zdánlivý). Ve svém zákonném zakotvení pak patřila k nejrozsáhlejším v Evropě, v následném provádění se ovšem její radikálnost zmírnila. Byla důležitou součástí revolučních změn „mladého státu“, a pokud budeme uvažovat o situaci na vesnici, tak z nich byla jistě tou nejdůležitější. Jak později F. Peroutka ve svém „Budování státu“ poznamenal, „československá revoluce stojí na třech pilířích, jimiž byly státní převrat, pozemková reforma a přijetí ústavy“.²² V podobném smyslu musíme chápat i výrok T. G. Masaryka, který bývá v pracích o pozemkové reformě často uváděn a který také cituje v poslední velké syntéze prvorepublikových dějin²³, v kapitole věnované pozemkové reformě, A. KLIMEK: „Pozemková reforma je vedle převratu největším činem nové republiky; je dovršením a vlastním skutečným převratu“.²⁴ Podívejme se však i do tábora odpůrců reformy, kde byl jednou z nejvýznamnějších osobností historik J. Pekař, proslulý svým konzervativním založením. „Krátce: reformou, tak, jak je zamýšlena, utrpí velké škody krása a šlechtictví české krajiny a ohroženy budou její památky historické a umělecké.“²⁴

Revoluce ani reforma to ovšem nebyla nijak radikální, stačí jen vzpomenout situaci v Rusku po roce 1917 nebo u nás po roce 1945, resp. po roce 1948. Znamenala zdemokratizování vlastnictví půdy, které však mělo svoje limity. Tak také můžeme rozumět jinému výroku prezidenta Masaryka, když mluvil o pozemkové reformě jako „reformě konzervativní“ a že „jí naše republika prokázala střední Evropě velkou konsolidační službu“.²⁵ Na závěr si dovoluji ještě postřeh J. Pekaře, proslulého svým konzervativním založením a často také názorového protihráče Masaryka. „Řekněte revoluce! Vím jako historik, co dovede revoluce, zejména je-li to opravdová revoluce a ne jenom imitace. Proto bych také porozuměl smyslu hesla: vezmeme bohatým, čeho mají přebytek a rozdělíme chudým; poznáte ostatně, že nejsem nijak zásadně proti pozemkové reformě. Ale nejde mi nikterak na mysl, proč česká revoluce ty pravé kapitalistické velryby a finanční a průmyslové magnáty, zmohutnělé v zemi tepru od půlstoletí, ty, kteří celkem vždy a všude stáli v táboře protičeském (jak výše bylo vyloženo) nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila svou revoluční horlivost jen proti velkostatkářské šlechtě.“²⁶ Nevyřčená obava, radikální návrh nebo prorocství? Pekař to myslel jako obhajobu šlechty a šlechtictví; později však imitaci nahradila skutečná revoluce a její důsledky pak mohly být částečně napraveny až po dalších více než 40 letech.

²¹ Meziválečná literatura je hodně obsáhlá a různorodá – najdeme v ní zastoupeno několik názorových proudů, agrární, sociálně-demokratický, práce hájící zájmy šlechty, práce německých autorů dokládající národnostní nespravedlnosti a v neposlední řadě také práce zabývající se speciálně právními otázkami. Její soupis byl uveřejňován na pokračování v časopisu *Pozemková reforma* v roč. 1938.

²² PEROUTKA, F.: *Budování státu*. Sv. II. 3. vyd. Lidové noviny, Praha 1991, s. 564.

²³ Srov. KLIMEK, A.: *Velké dějiny země Koruny české*. Sv. XIII. Praha 2000, s. 285–286.

²⁴ PEKAŘ, J.: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Vesmír, Praha 1923, s. 56.

²⁵ Srov. PEROUTKA, F.: *Budování státu*. Sv. II. 3. vyd. Lidové noviny, Praha 1991, s. 570.

²⁶ PEKAŘ, J.: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Vesmír, Praha 1923, s. 23–24.